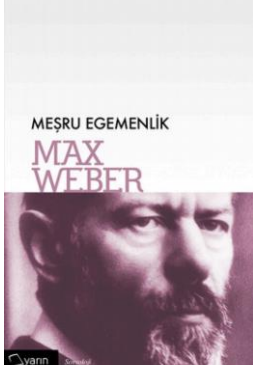

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan: Fatih AM*

MEŞRU EGEMENLİK

Yazar: Max Weber,
Meşru Egemenlik,
Yarın Yayınları, çev. Latif Boyacı,
İstanbul, 2017, s. 143,
ISBN: 978-605-9931-03-8

MEŞRU EGEMENLİK

Öz

Yönetim bilimlerinde örgüt, güç ve otoritenin formülasyonu Weber'in teorize etmiş olduğu izlek üzerinde yer almaktadır. Egemenlik ve onun öncülü olan meşruiyetin ekonomik, toplumsal ya da bürokratik alanlarla birlikte ele alınıp işlem görmesi de yine Weber ile mümkün olmuştur. Weber'in egemenlik tipolojisinin altında analitik birikim, güç ve meşruiyet olguları yatmaktadır. Saf egemenlik ve daha karmaşık alt formasyonların gerçek hayattaki varlığı ise gönüllü rıza göstermeye bağlı ve örneklerle zenginleştirilmiş geniş bir düzlemde aktarılmaya çalışılmaktadır. İdealize edilmiş temel bürokratik formlar, örgütlenmenin başarılı olabilmesi için erişilmesi gereken hedeflerdir. Otoritenin ve idari kadroların tarihi varlığı bu hedeflere yaklaştıkça ideal tipoloji gerçekleşebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Meşruiyet, otorite, tipoloji, güç, bürokrasi

LEGITIMACY of the MODERN STATE

Abstract

The formulation of organization, power and authority in management sciences takes place on the path that Weber theorized. With Weber, it was also possible that sovereignty and its predecessor, legitimacy, were handled and processed together with economic, social, or bureaucratic fields. Analytic accumulation, power and legitimacy are

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: fatih@sib@hotmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5815-5617>

the facts underlying Weber's typology of domination. The existence of pure domination and more complex sub-formations in real life is tried to be conveyed on a wide platform, which is dependent on voluntary consent and enriched with examples. Idealized basic bureaucratic forms are the goals that must be achieved in order for the organization to be successful. The ideal typology will be realized as the historical existence of the authority and administrative staff approaches these goals.

Keywords: Legitimacy, authority, typology, power, bureaucracy

Weber, meşru egemenliğin kavramsal zeminini oluştururken sağlam bir alt yapı oluşturmayı gayret etmiştir. Egemenliği spesifik alandan başlayarak genelle (generic) doğru uzanan bir hat üzerinden tanımlamayı uygun görmüştür. Bu özelliği ile "güç" ve "etki" kavramlarını kullanırken formal biçimlerin meşru egemenliğin temelini oluşturmak adına önemli yapıtaşları olduğunu kitabın birçok noktasında yinelemektedir. Çünkü güç ve etki profesyonel ilişkiler dışında sıradan günlük işlemleriyle de toplumsal yapının içerisinde yer alan olgulardır. Egemenliğin Türkçede çağrıştırdığı ve kullanım yeri bakımından bağımsızlığa karşılık gelen anlamı Weber'in terminolojisinde "otorite" sözcüğüne daha yakın bir konumda aktarılmaktadır. Söz konusu otorite ise daha çok kişisel ya da kurumsal rızanın (boyun eğme) basitten karmaşığa doğru genişleyen nedenlerine bağlıdır. Bir başka ifadeyle otorite ya da egemenlik örtük ya da açık nedenlere bağlı bir boyun eğişin varlığında mümkündür. Otorite kavramının araç kutusunda her zaman rasyonel politika aygıtları olmaz. Kimi zaman küçük ekonomik hedefler olabilsen kimi zaman da gelenekler, duygusal ilişkiler ya da ilkel maddi çıkarları besleyen güdüler devreye girebilmektedir. Bu güdülerin özelliğine göre otoritenin türü adlandırılmaktadır. Geniş politika aygıtlarına sahip olan otorite ile yanı başında bulunan boyun eğen arasındaki ilişkinin sonucuna göre çok değişkenli durumlar ortaya çıkmaktadır. Meşruluk inancına bel bağlamış otorite için duygular ve idealler yeterli değildir. Durmaksızın hesaplamalar yapan otorite, maddi öncüllerin desteğini her zaman gerekli görmektedir. Öyleyse geriye kalan saf tecrübe, egemenliğin uzun ve akılcı birikimini ifade etmektedir.

Weber'in otorite tipolojisinde her tür sistem varlığını meşruluk üzerine kurmaktadır. Sistemin görevi meşruluk inancını yerleştirmek ve onu durmaksızın ilerletmektir. Ancak formülasyon aşamasında açıkça belirtilmemiş olsa da meşruluğun da farklı biçimleri mevcuttur. Zira her bir farklı meşruiyet; otorite biçimi, yönetici kadroların inşası ya da gönüllülüğün derecesine kadar birçok farklı değişkenin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kavramsal diziliş böyle olunca gerçek hayatta yani uygulama alanında daha radikal sonuçlarla karşılaşmak olasıdır. Tipoloji yaratmanın en geçerli yolunun güncel ve kolay anlaşılabilir örnekler aracılığıyla aktarılması Weber için kabul edilebilir bir tercihtir. Nitekim sınıflandırmaların özünde yasal statüler, haklar ve işveren-çalışan örnekleri vardır. Sözleşmelerle garanti altına alınmış otorite ilişkisi kavramı (*herrschaftsverhältnis*) örneğin işçi ile işveren arasındaki gönüllü rıza durumundan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Ordu yapılanmasındaki zorunlu resmi itaat bir fabrikadaki gönüllülük kavramına yaklaşırken toprak sahibi ile tebaası arasındaki ilişki resmi itaatten uzaktır. Yalnızca köleler açısından otoriteye resmi itaat kesinlikle zorunludur. Bir köle için özgür irade ile istifa etmek söz konusu değildir.

Meşru egemenlik yani otorite Weberyan sınıflandırma içerisinde üç saf tipe ayrılmaktadır. Birincisi, diğerlerine göre üstün kabul edildiğini sonradan öğreneceğimiz akılcı temeller üzerinde yükselen Yasal Otoritedir (Yasal-Ussal). İkincisi, yerleşik ve çok eski toplumsal davranışların kutsal bağlamında meşrulaşan Geleneksel Otorite.

Üçüncüsü, diğerlerine göre bireysel yönüyle öne çıkan, tekil kişinin örnek ve ulvi görünen karakterine dayanan Karizmatik Otoritedir. Yasal-ussal otorite daha ziyade kişiler üstü kurumsal bir düzene yöneliktir. Kişilerle olan çakışma noktası ancak söz konusu düzeni makamsal olarak temsil eden kişi ya da kişilerce sınırlıdır. Geleneksel otoritede yine geçmişten gelen sosyal değer kalıplarının sınırladığı kişilere itaatten söz edilmektedir. Geleneksel otoriteye karşı duyulan rıza biçimi çoğunlukla kişisel sadakat kavramıyla açıklanabilmektedir. Karizmatik otorite ilham verici, kahramanca bir karaktere karşı duyulan güven ve buna bağlı gönüllü boyun eğmeyi tanımlamaktadır. Üç otorite tipinin saf halde ve bir "ideal" formda aktarıldığı kavramsal planda özellikler belirtilmektedir. Zira tarihi plana dönüldüğünde her üç otorite tipinin alt formasyonlarla değişikliğe uğradığı doğal bir sonuç olarak ifade edilmektedir. Saf modellemenin rutin bakış açısı Weberyana varsayımların pratikte çatışma yaşamasına yol açmaktadır. Ancak bir bilim olarak sosyolojinin öngördüğü izlek üzerinde ampirik tarihi araştırmalarda alt formasyonlarla bile olsa göreceli kesin kavramlarla ilerlemeye çalışılmalıdır. Her şeye rağmen Weber otoriteyle ilgili olayları açıklarken durumların "açık bir kitap" gibi olmadığını kabul etmektedir.

Yönetim biliminde modern yönetim tipini teorize ederken saf yasal otoritenin birinci ayağında bürokratik idari kadroya sahip yasal otorite konumlandırılmaktadır. Buna göre örgüt yapısı içerisinde var olan yasal formun çıkar ya da ussal amaçlara dayanması önemli değildir. Saf yasal otorite tipolojisinde değerler (values) dikkate alınmaz. İtaat edilen otorite kişiler üstü bir kimlikle tipik bir amir ya da devletin başkanı olabilir. İtaat eden ise örgütlenmenin hukuku uyarınca bir birliğin üyesi, sosyal çevrenin bireyi ya da devletin vatandaşıdır. İtaat edilen kişi ya da kişiler değil rasyonel olarak biçimlendirilmiş düzenin kendisidir. Sonuçta yasal-ussal otoritenin temel kategorilerini belirleyen yazılı kurallar silsilesi ortaya çıkmıştır. İlk sırada resmi işlerin bir kurala bağlı olarak yürütülmesi belirlenmiştir. Her memura işlerini yürütebileceği yetki alanları verilmiştir. Bu memurlar açıkça tanımlanan güç ve yetkilerle donatılmışlardır. Memurlar işgal ettikleri makamlarda örgütlenmenin hiyerarşik yapısına uygun olarak konumlandırılırlar. Bu yönüyle dikey hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Yönetim araçlarının elinde bulunduran memur teknik kurallar ve normlar bakımından eğitilmelidir. Örgüt hangi çevrede olursa olsun idari kadronun üyesi olabilmek için belirli niteliklere sahip olmalıdır. Weber örgütsel çevreye politik, hiyerokratik (bürokratik hiyerarşi), ekonomik gibi örnekler vermektedir. İdari kadronun mensupları başka üst sistemlerde olduğu gibi üretim ya da yönetim araçlarının sahipleri olamazlar. Örgütün sahip olduğu mülkiyetle memurun mülkiyeti birbirinden ayrıdır. Alınan kararlar ve uygulamalar ve her türlü eylem yazıyla ifade edilmeli ve kaydedilmelidir. Büronun (bureau) modern örgütlenme içinde en değerli işlevi budur. Weberyana bürokratik yasal idari kadrolaşma tüm modern yönetim biçimleri içindeki otoritelere uygun bir şablondur. Parlamenter, yoğun bürokratik ya da birleşik formlardaki tüm makamlara uygulanabilir. Öte yandan geleneksel otorite biçimlerine uygunluk kitapta belirtilmemiştir.

Weber'in sınıflandırmalarında nasıl ki saf meşru egemenlik ulaşılmaması gereken bir ideal olarak belirtilmişse patrimonyal devlet de hiçbir zaman tam olarak var olmamıştır. Geleneksel otorite tipi çoğunlukla patrimonyal düzlem üzerinden aktarılmaya çalışılmaktadır. Ancak imtiyazlı statülerin yeryüzünde en etkili olduğu dönemlerde bile politik örgütlenmeler çoğunlukla feodal karakterli kalmıştır. Derebeyleri, krallar güçlerini kiliseyle ya da soylularla paylaşmak durumunda kalmışlardır. Böyle zamanlarda patrimonyal egemenlik kabul edilebilir bir uzlaşmayla zümre tipi patrimonyalist bir yapıya dönüşmüştür. İster zümre tipi isterse belirgin bir efendinin güç alanında olsun geleneksel egemenliğin ekonomik dizilimi benzer özellikler göstermektedir. Serbest piyasanın gelişimi engellenir. Dolayındaki paranın kullanımı temel tüketime yöneliktir. Bu koşullar altında kapitalizmin beslenmesi zaten mümkün değildir. Kar getiren

girişimler yöneticinin ya da zümrenin elindedir. Ekonomik etkinlikler rasyonellikten uzaktır.

Meşru egemenliğin Weberyana sınıflandırma içerisinde bir diğer saf tipi Karizmatik otoritedir. Karizmatik otoritenin "lider" kişisi istisnai güç ve niteliklerle donanmış karakterlerdir. Sıradan insanların ulaşabileceği kimseler olmayan lider, toplumsal algılayışa bağlı olarak ilahi kökenlere hatta sihirli güçlere bile sahip olabilir. Weberyana teori için daha önce ifade edildiği üzere aslında liderin bir peygamber, bir kral ya da savaş kahramanı olması önemli değildir. Önemli olan karizmatik otoriteye boyun eğenlerin (takipçiler, müritler vs) onu nasıl gördüğüdür. Karizmanın geçer akçe olmasının temel şartı otoriteye tabi olanlar tarafından kabulüdür. Bu kabul, tabi olanlarca özgür iradeyle verilir. Başlangıçta liderden bir ilham, bir mucize ya da kahramanlık beklenir. Sonrasında özgür irade liderine karşı mutlak bir güven ve bağlılık göstermektedir. Bu bir başlangıçtır. Karizmatik otoritenin meşruluğunun dayanağı bu değildir. Onun meşruluğu kendisine inananların bağlılıklarını birer görev saymasıyla ilişkilidir. Karizmatik lider uzun süre başarı ve ilhamdan uzak kalamaz. Tanrısal gücünü, büyüsunü ya da kahramanlığını zaman zaman ispat etmek zorundadır. Lider, takipçilerine arada sırada fayda sağlamazsa karizmatik otoritesi tehlikeye girecektir.

Doğu ve Batı arasında sosyolojik karşılaştırmalar yaptığını bildiğimiz Weber feodalizmin tanımında da benzer bir ayrıma gitmektedir. Batı feodalizminin patrimonyalizm ile olan çatışmasını bu başlık altında ele almaktadır. Feodal yönetim biçiminin temel zemini toprak ve ona bağlı örgütlenmelerdir. Toprağın kullanımı her üç otorite tipolojisinde Weber'in üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. 1990'lerin başında yoğun endüstriyel aktivitenin varlığından kısmen söz edilebilir. Dolayısıyla bu özel dikkatin sebebini anlamak zor değildir. Tımara ya da arpalığa dayalı toprak kullanımı 20. yüzyılın başında devletlerin ve imparatorlukların patrimonyal karakterli yönetim biçimi içerisinde yaygın olarak görülmektedir. Otoriteyi uygulama biçimlerinden anlaşıldığı kadarıyla toprak kullanımı karşılığında askerlik hizmeti sunmak başlıca yaklaşımdır. Statü onuru bahsedilmiş toprak sahibi lord, batı tipi feodalizmin başat karakteridir. Karizmatik dinamik cemaat içinde kıdemli bir idari kadro unsuru olarak kabul edilebilir. Öte yandan Weberyana sınıflandırma feodalizmin her çeşidini batılı anlamda tımar olarak kabul etmemektedir. Mali temelli müslüman yakın doğu ve Moğol etkisi altındaki Hindistan'a özgü biçimine "prebendal feodalizm" adı verilmektedir. Prebendal feodalizm Asya devletlerinde farklı biçimlerde uygulanmaktadır.

Weber'e göre karizmatik otorite demokratik yönde dönüşüme uygun bir tipolojidir. Basit tanımlar onu meşruiyet zemininde anti otoriter olarak gösterse de karizmatik örgüt sürekli rasyonelleşmeye uğradığında demokratik meşruiyete dönüşmesi daha kolaydır. Karizmatik lider bu durumda idari kadrolarca seçilmektedir. Karizmatik lider kendisini takip edenlerin onurlandırmasıyla demokratik meşru lidere dönüşmüştür. Seçim ilkesi, örgütlü yapılarda bir kez oluştuğunda artık karizmatik liderin başlıca tamamlayıcı niteliği rasyonellik olacaktır. Tıpkı diğer üst tipolojiler ile alt formlardaki öznal değişimler gibi coğrafi farklılıklara bağlı değişik demokratik karizmatik otorite örneklerini sıralamak mümkündür. Birleşik Devletlerde bürokratik olmayan liderlik ya da Dalai Lama ve idari kadrosu arasındaki ilişki örnek olarak gösterilebilir. Plesibiter demokrasinin en uygun şablonu *-führer demokrati-* dir. Buna göre yasal çerçevede yurttaşların özgür iradesinden kaynaklanan meşruluğun arkasına saklanan karizmatik otoritenin apayrı bir biçimidir. Plesibiter demokraside lider aynı zamanda güçlü bir "demagog"tur. Yeni Dünyanın tüm diktatörleri benzer nitelikler göstermektedirler. Devlet yönetiminde dağıtılan makamlar, takipçilere tanınan geniş ayrıcalıklar demagogun meşru gücünün kaynağıdır. Ancak plesibiter otorite ile devrimci diktatörlüğü birbirine karıştırmamak gerekir.

Sonuç olarak geleneksel, rasyonel ya da karizmatik temele dayalı otoriteler kendi işleyiş normlarına uygun olarak devlet içerisinde yetki paylaşımı ve güçler ayrımı dengesini kontrol altında tutmaktadırlar. Patrimonyal ve feodal rejimler açısından otoritenin gücünün önünde en büyük engel yine otorite tarafından imtiyaz verilen gruplardır. Öte yandan bürokratik hiyerarşiye göre örgütlenmiş rasyonel otorite açısından en güçlü sınırlandırma yine kendi iç kurallar sistemidir. Bu sınırlandırma öz itibarıyla yasal temellere dayanmaktadır. Rasyonel biçimde belirli işlevlere sahip yasal kurallar yetki paylaşımında ve güçler ayrılığında kişisel etkiyi yok saymaktadır. Bürokratik rasyonellikten uzak yönetimlerin monokrasîye dönüşümü bu şekilde açıklanabilmektedir. Çünkü monokratik lider kişisel etkiye açıktır. İdari kadrolar tarafından kolaylıkla etki altına alınabilmektedir. Belki de salt bu sebepten Birleşik Devletlerdeki lobi grupları çoğunlukla demokratik eşit sorumluluk sahibi parti organlarından ziyade monokratik liderleri tercih etmektedirler. Etkin siyasi partilerde devlet erkinin dağılımı parti üyeleriyle lider arasında gidip gelen bir yapıya sahiptir. Politik girişim belli koşullarda parti üyelerinin kontrolü altında gerçekleşmektedir. Bu durum denetim gücünü elinde bulunduran yakın çevre idari kadronun lideri ayakta alkışlamasına engel değildir.